

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์

อรรถชัย สุตบนิต¹, โสภี อุ่นทะยา²

¹นิสิตปริญญาโท หลักสูตรการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

²อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

E-mail: sudattachai@gmail.com¹, untayasopee@gmail.com²

Received: February 27, 2020

Revised: April 08, 2020

Accepted: April 09, 2020

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยใช้แนวคิดทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติปรากฏใน 6 ลักษณะคือ มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในประสบการณ์การเดินทางผ่านวรรณคดีนิราศ มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในหลักการประพจน์ผ่านวรรณคดีสุภาพิตคำสอน มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านวรรณคดีพระพุทธานุชา มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในวิถีชีวิตวัฒนธรรมผ่านวรรณคดีประเพณีพิธีกรรม มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองผ่านวรรณคดีประวัติศาสตร์ และมนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในการแสดงอารมณ์ความทุกข์ความสุขผ่านวรรณคดีเพื่อความบันเทิง

คำสำคัญ: ธรรมชาติ วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์

The Relationship between Humans and Nature in Wannakadee Wajak Textbook

Attachai Sudbonid¹, Sopee Untaya²

¹M.Ed. (The Language and Literary Works Teaching) Maharakham University

²Faculty Humanities and Social Sciences, Maharakham University

E-mail: sudattachai@gmail.com¹, untayasopee@gmail.com²

Received: February 27, 2020

Revised: April 08, 2020

Accepted: April 09, 2020

Abstract

This article aims to explore relationship between humans and nature in Wannakadee Wajak Textbook, for Grades 7-12 students. Basic Education Core Curriculum B.E. 2551, within the scope of Ecocriticism theory. Results indicated relationship between humans and nature has 6 characteristics. Humans relate to nature in their travel experiences through Niras Literature. Humans relate to nature in their Principles of conduct through Doctrine Literature. Humans relate to nature in their Buddhism Principles through Buddhist Literature. Humans relate to nature in their Culture through Traditions Literature. Humans relate to nature in their History through Historical Literature. Humans relate to nature in their Expression through Entertainment Literature.

Keywords: Nature, Ecocriticism, Wannakadee Wajak Textbook

บทนำ

วรรณคดีไทยเป็นมรดกอันล้ำค่าของชาติ เป็นศิลปะที่ใช้ภาษา วรรณศิลป์ ความรู้ ความคิด และจินตนาการในการสร้างสรรค์บทประพันธ์เพื่อให้เกิดคุณค่าทางจิตใจและสังคม ดังที่ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2549) ได้กล่าวว่า วรรณคดีและวรรณกรรมไทยเป็นชุมทรัพย์ที่ตักตวงมิรู้หมด การใช้มุมมองใหม่ทำให้เห็นมิติใหม่แห่งวรรณคดีเรื่องนั้นๆ เปรียบเสมือนเป็นการเจียระไนเพชรเนื้อดีให้มีเหลี่ยมคมแวววาวจับตา วรรณคดีบางเล่มจึงมีผู้ศึกษาวิเคราะห์ซ้ำแล้วซ้ำอีก ถือเป็นการพิสูจน์คุณค่าที่คงทนเหนือกาลเวลา

กระทรวงศึกษาธิการ (2551) ได้ให้ความสำคัญกับวรรณคดีไทย โดยกำหนด “วรรณคดีและวรรณกรรม” อยู่ในสาระที่ 5 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มาตรฐาน ท 5.1 ว่า การศึกษาวรรณคดีและวรรณกรรมเป็นการเข้าใจและแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์วรรณคดีและวรรณกรรมไทยอย่างเห็นคุณค่า และนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้

วรรณคดีวิจักษ์ หรือ การวิจักษ์วรรณคดี คือการศึกษาความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งจนตระหนักในคุณค่าของวรรณคดีเรื่องหนึ่งๆ ว่าเป็นงานศิลปะที่ถึงพร้อมเพียงใด มีข้อดีเด่นอย่างไร มีข้อด้อยอย่างไร มีข้อคิดที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงเพียงใด เป็นต้น ความตระหนักดังกล่าวย่อมนำไปสู่ความซาบซึ้งในคุณค่าทำให้เกิดความหวงแหน ต้องการจะรักษาไว้ให้ดำรงเป็นสมบัติของชาติต่อไป

หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์มีความสำคัญทางด้านการใช้ภาษา ศิลปะความงดงามของภาษา สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต วัฒนธรรมของมนุษย์ กฎระเบียบคำสอน ความจรรโลงใจ เป็นเครื่องมือสร้างความเป็นระเบียบ ความสามัคคีให้เกิดในสังคม การอนุรักษ์ วัฒนธรรม ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ (2551: 3-6) ได้กำหนดไว้ว่า เพื่อมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ เมื่อผู้เรียนสำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1. มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัย และปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. มีความรู้ ความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยี และมีทักษะชีวิต
3. มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย
4. มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

5. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

เมื่อพิจารณาจุดหมายของหลักสูตรพบว่า ในข้อที่ 5 กระทรวงศึกษาธิการได้ตระหนักถึงความสำคัญของการมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถือเป็นแนวคิดที่รัฐแฝงไว้ในหนังสือเรียนให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากกระแสสังคมในปัจจุบันคือการเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ภายหลังจากการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ในระยะที่ผ่านมามนุษย์ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจนเกิดภาวะเสื่อมโทรมและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมาก หน่วยงานภาครัฐและเอกชนรวมถึงนักวิชาการไทยได้หันมาให้ความสนใจศึกษาธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น

เมื่อธรรมชาติมีความผูกพันใกล้ชิดกับมนุษย์ เราจึงได้เห็นธรรมชาติปรากฏอยู่ในวรรณคดีชาติต่างๆ ทั่วโลก ธรรมชาตินับเป็นเรื่องหนึ่งในวรรณคดี (วิทย์ ศิวะศรียานนท์, 2531: 38) การพรรณนาถึงธรรมชาติในวรรณคดีไทย ถือเป็นแก่นสำคัญประการหนึ่งของวรรณคดี กวีไทยให้ความสนใจกับธรรมชาติในฐานะเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นวรรณคดี (สุจิตรา จงสถิตวัฒนา, 2541: 49)

ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศในฐานะที่เป็นทฤษฎีวรรณคดี สามารถนำมาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ตัวบทได้ในหลายระดับ ระดับแรกคือการศึกษาถึงความสัมพันธ์ของธรรมชาติและ การนำเสนอภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในตัวบท ซึ่งน่าจะเป็นพื้นที่ใหม่ในวรรณกรรมวิจารณ์ที่น่าสนใจและควรจะนำไปศึกษาอย่างกว้างขวางต่อไป (ธัญญา สังขพันธ์ชานนท์, 2559: 358)

บทพรรณนาธรรมชาตินับเป็นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในวรรณคดีไทย แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านตัวบท ซึ่งสามารถนำมาศึกษาได้อย่างหลากหลาย การนำทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ โดยเฉพาะการศึกษาจากหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ซึ่งเป็นบทวิเคราะห์วรรณคดีพร้อมทั้งตัวบทวรรณคดี ที่เลือกมาให้ให้นักเรียนได้ศึกษา โดยพิจารณาจากสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนเข้าใจ แสดงความคิดเห็น วิเคราะห์วรรณคดีอย่างเห็นคุณค่าและนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ เพื่อปลูกฝังสิ่งที่พึงประสงค์ของรัชชาติ โดยผ่านกลไกของเนื้อหาในหนังสือเรียน

บทความนี้จึงมีความสนใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ด้วยการนำแนวคิดวรรณกรรมเชิงนิเวศมาใช้ในการวิเคราะห์ตัวบทวรรณคดี โดยเฉพาะการพรรณนาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะเป็นองค์ประกอบสำคัญของวรรณคดีไทย ซึ่งความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติได้ถูกหยิบยกมากล่าวถึงในบทพรรณนา ลักษณะต่างๆ ผ่านวรรณคดีไทย และนำมาคัดสรรเป็นส่วนหนึ่งในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ โดยมีความมุ่งหมายให้ผู้เรียนได้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาชีวิตให้มีความสุขต่อไป

วัตถุประสงค์

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจารณ์วรรณกรรมเชิงนิเวศมีเป้าหมายที่ชัดเจน มิใช่เป็นการศึกษาวรรณกรรมเพื่อเข้าใจวรรณกรรม แต่เป็นการศึกษาวรรณกรรมเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความเชื่อเรื่องการศึกษาวรรณกรรมในอดีตที่ผ่านมาเชื่อว่าเป็นไปเพื่อความเป็นศิลปะเพียงอย่างเดียว แต่ในปัจจุบันนักวิจารณ์วรรณกรรมหลายคนเชื่อว่า วรรณกรรมจะเป็นสิ่งย้ำเตือนให้มนุษย์หันมาสนใจปัญหาของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

อรธจักร์ สัตยานุรักษ์ (2541) กล่าวว่า จาก พ.ศ. 2518 เกิดการขยายตัวของการศึกษาสิ่งแวดล้อมในระดับอุดมศึกษาทั้งในมหาวิทยาลัยและสถาบันราชภัฏต่างๆ มีการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก ดังเช่น วัชรารมณ์ อาจหาญ (2547) ศึกษาบทพรรณนาธรรมชาติในวรรณคดีไทย: ความจริง ความสมจริง และความงามทางวรรณศิลป์ พบว่า กวีสามารถนำความจริงอันได้แก่ธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งใกล้ตัวมนุษย์มาทำให้เป็นความสมจริงในโลกสมมติของวรรณคดี เพื่อก่อให้เกิดความงามทางวรรณคดีได้อย่างหลากหลาย ทะนงค์ จันทะมาตย์ และธัญญา สังข์พันธานนท์ (2562: 123) ศึกษาภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-2556 ผลการวิจัยพบว่า นวนิยายได้นำเสนอสำนักแห่งการพึ่งพาธรรมชาติและ การนอบน้อมต่อธรรมชาติ มีการสร้างสรรค์นวนิยายเพื่อให้ตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติและ การนำเสนอแนวคิดในการฟื้นฟูวิกฤตสิ่งแวดล้อม โดยใช้แนวคิดทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ

ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) มุ่งแสดงนัยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดี เป็นการเปิดมุมมองใหม่ในการศึกษาวรรณคดีไทยแบบฉบับ ผ่านการวิเคราะห์ตีความที่อาศัยกรอบแนวคิดในเชิงสหวิทยาการ สู่การค้นพบระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทย ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่ทำให้เกิดการประกอบสร้างวาทกรรมธรรมชาติที่เชื่อมโยงกับความเชื่อ ศาสนา ปรัชญา และระบบการเมืองการปกครองอย่างมีปฏิสัมพันธ์ (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2559)

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ โดยใช้แนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ จะทำให้เกิดความเข้าใจระบบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแบบเรียนวรรณคดีไทย ซึ่งอาจเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาการจัดการเรียนรู้วรรณคดีและวรรณกรรมไทย ดังที่ ชลธิชา สัตยาวัฒนา กล่าวไว้ในบทนำเสนอ วรรณคดีสีเขียว: กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย ของธัญญา สังขพันธานนท์ (2559) ว่า การนำแนวคิดวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศมาวิเคราะห์วรรณคดีและวรรณกรรมไทย อาจนำไปสู่แนวทางการรื้อสร้างหลักสูตรการเรียนการสอนและการสร้างกระบวนการเรียนรู้วรรณคดีและวรรณกรรมไทยใหม่ทั้งหมดในทุกระดับชั้นได้ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการวิจัยจากเอกสาร รวบรวมข้อมูลจากหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ประกอบไปด้วยวรรณคดีและวรรณกรรมไทยทั้งหมดจำนวน 39 เรื่อง วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของบทความนี้ คือ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 โดยใช้ทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ (Ecocriticism) ซึ่งมุ่งแสดงนัยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะฉาก สถานที่ ที่ปรากฏผ่านภาษามายังผู้เรียนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 เป็นจุดมุ่งหมายหนึ่งที่รัฐแฝงแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้ผู้เรียนได้ทราบกระบวนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในหนังสือเรียน ซึ่งจะสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ดังต่อไปนี้

1. มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในประสบการณ์การเดินทางของมนุษย์ผ่านวรรณคดีนิราศ

นิราศเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาถ่ายทอดประสบการณ์ อารมณ์ และความรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจของผู้แต่ง ผ่านเหตุการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงของเวลา สถานที่ หรือสภาพแวดล้อมรอบกาย ทั้งนี้ นิราศยังเป็นวรรณกรรมที่ผู้แต่งถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดได้ตรงกว่าคำประพันธ์ประเภทอื่นๆ (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2560: 256)

ธรรมชาติในวรรณคดีนิราศกล่าวถึงการเดินทางที่ใช้เวลานาน การเดินทางในอดีตส่วนใหญ่ก็จะเป็นการเดินทางด้วยเรือ ถือเป็นวิธีที่สะดวกและรวดเร็วที่สุด กวีจึงใช้เวลาว่างดังกล่าวพรรณาสัตว์ที่ตนพบเห็นระหว่างทาง ประกอบกับอารมณ์ความรู้สึกที่ต้องเดินทางจากที่อยู่และจากบุคคลที่รัก ผ่านประสบการณ์ที่พบเห็น เช่น นิราศภูเขาทอง นิราศนรินทร์คำโคลง กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ฯลฯ

กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง เป็นการเล่าเรื่องราวการเดินทางไปนมัสการพระพุทธบาทและชมธรรมชาติที่น่าตื่นตาตื่นใจระหว่างทาง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ธารไหลใสสะอาด	มัจฉาชาติตาขนานา
หวั่นวายกินโคลคลา	ตามกันมาให้เห็นตัว
ธารไหลใสสะอาด	รินมา
มัจฉาชาติขนานา	หวั่นหวัย
จอกสร่ายกินโคลคลา	เขยหมู่
ตามคู่มาคล้ายคล้าย	ผูกให้เห็นตัว

(กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 2: 83, 86)

การเดินทางของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์มีความมุ่งหมายหลักคือการไปนมัสการรอยพระพุทธบาท โดยสอดแทรกประสบการณ์ที่พบเห็นผ่านการชื่นชมธรรมชาติระหว่างการเดินทาง จากตัวอย่างข้างต้น แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของธรรมชาติ ระบบนิเวศ เน้นย้ำความสุขด้วยการเห็นสายน้ำใส ผึ้งปลาแสงอาหาร เช่นเดียวกับธรรมชาติของสัตว์บกที่มีชีวิตชีวา เป็นประสบการณ์ประทับใจที่ได้พบเห็นในธรรมชาติจากการเดินทาง เช่น

หัวลิงหมากเรียกไม้	กลางลิง
กลางลิงหูลิงลิง	หลอกขู่
ลิงไต่กระไดลิง	ลิงห่ม
ลิงโลดฉวยผู้ชม	ฉีกคว่าประสาลิง

(กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 2: 86)

นอกจากการบรรยายถึงประสบการณ์ที่ได้พบสัตว์บกสัตว์น้ำจากการเดินทางของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ในกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงในสมัยอยุธยาแล้ว วรรณคดีในสมัยรัตนโกสินทร์ก็ยังคงแสดงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติจากการเดินทาง เช่น ในนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่ ได้บรรยายถึงพืชพันธุ์ผักหลากหลายที่ขึ้นอยู่ในน้ำ จากการเดินทางไปนมัสการภูเขาทอง ตอนหนึ่งว่า

จนแจ่มแจ้งแสงตะวันเห็นพันธุ์ผัก ให้นำรักบรรจงส่งเกสร
 เหล่าบัวเผื่อนแลสล้างริมทางจร ก้ำมกึ่งช้อนเสียดสาหร่ายใต้คงคา
 สายตึงแกมแซมสลับต้นตบเต่า เป็นเหล่าเหล่าแลรายทั้งซ้ายขวา
 กระจับจอกดอกบัวบานผกา ดาษดาดูชาวตั้งดาวพราย

(นิราศภูเขาทอง, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 1: 22)

วรรณคดีนิราศเป็นการบันทึกเหตุการณ์และเส้นทางในการเดินทาง สภาพความเป็นอยู่ของผู้คนและธรรมชาติตามเส้นทาง บันทึกประสบการณ์การเดินทาง ธรรมชาติที่ปรากฏมีความสัมพันธ์ต่อการเพิ่มประสบการณ์ให้กับชีวิตมนุษย์ ได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่น่าพิศวง เพิ่มเติมความรู้ ความสุขในการเดินทาง นอกจากแสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ยังเป็นการนำเสนอวิธีการประพันธ์ที่แสดงฝีมือของกวีในด้านวรรณศิลป์อีกด้วย ดังตัวอย่าง

จากมามาลิ้วล้ำ ลำปาง
 บางยี่เรือราพกลาง พี่พร้อง
 เรือแพงช่วยพานาง เมียงมาน มานา
 บางปรับคำคล้อง คล่าวน้ำตาลอ

(นิราศนรินทร์คำโคลง, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 4: 99)

โคลงบทนี้เป็นบทร้อยกรองที่มีสัมผัสและคำเอกโทถูกต้องตามข้อบังคับของโคลงสี่สุภาพ และมีความไพเราะด้านวรรณศิลป์ในการเล่นสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะภายในวรรค-ระหว่างวรรคเพื่อเพิ่มความไพเราะในบทร้อยกรองยิ่งขึ้น

2. มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในหลักการประพद्यิติน ผ่านวรรณคดีสุภาพิต

คำสอน

วรรณคดีสุภาพิตคำสอนมุ่งแสดงแนวทางในการประพद्यิตินปฏิบัติตนในสังคม และเป็นคติเตือนใจสมาชิกระดับต่างๆ ในสังคม (วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1: 5) เช่น โคลงโลกนิต โคลงสุภาพิต อิศรญาณภาพิต ฯลฯ เนื้อหาส่วนหนึ่งของวรรณคดีจะกล่าวพรรณนาถึงธรรมชาติในบริบทต่างๆ โดยมุ่งเปรียบเทียบธรรมชาติกับคำสอนมนุษย์ให้รู้จักประพद्यิตินปฏิบัติตนเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังตัวอย่าง

ก้านบัวบอกลึกลึต้น	ชลธาร
มารยาทส่อสันดาน	ชาติเชื้อ
โหดฉลาดเพราะคำขาน	ควรทราบ
หย่อมหญ้าเหี่ยวแห้งเรื้อ	บอกร้ายแสดลงดิน

(โคลงโลกนิติ, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 1: 44)

โคลงบทนี้กล่าวถึงธรรมชาติโดยนำมาเปรียบเทียบเพื่อสอนให้รู้จักพิจารณาคน การประพฤติปฏิบัติตนในสังคม โดยยกตัวอย่าง ก้านบัว บอกความตื้นลึกของน้ำได้ ส่วน กิริยามารยาทของคนบ่งบอกถึงชาติตระกูลและการอบรมเลี้ยงดู เช่นเดียวกับหย่อมหญ้าที่เหี่ยวแห้งยอมบอกให้รู้ว่าดินซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของหญ้าในบริเวณนั้นไม่ดี

วรรณคดีที่กล่าวถึงธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับสุภาษิตคำสอน การประพฤติตนของมนุษย์ในสังคมยังปรากฏให้เห็นในรูปแบบของโคลงสุภาษิตอศุภกรณำ หรือนิทานอีสป ดังตัวอย่างนิทานเรื่องกระต่ายกับเต่า สอนให้ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท

เชื่อเร็วแรงเร็วยิ่ง	เขาวัวชาญ
แม้้นประมาทหละการ	เขี้ยวแฮ
โหดชั่วอุตสำหรับหาญ	ก็ล้ำ ห่อนหยุด
ดังเต่ากระต่ายทำยังเฮย	แข่งช้าชนะเร็ว

(โคลงสุภาษิต, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 2: 113)

กวีกล่าวถึงความประมาทของกระต่ายผู้ที่เชื่อมั่นในความสามารถและสติปัญญาของตน เปรียบกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในการทำงาน หากดำรงตนด้วยความประมาทก็ยากที่จะสำเร็จ ส่วนผู้ที่โง่เขลาและทำงานเชื่องช้า มีความเพียรพยายาม ทำอย่างไม่หยุดยั้งก็สามารถทำงานสำเร็จได้ กวีอาศัยธรรมชาติกับการสอนเพื่อควบคุมสังคม ด้วยการให้เห็นผลเสียของความประมาทและผลดีของความเพียรพยายาม ทำให้ผู้เรียนได้จินตนาการและเข้าใจความหมายของคำสอนได้อย่างลึกซึ้ง

วรรณคดีเรื่องอิศรญาณภาษิต เป็นวรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่มีมุ่งสั่งสอนเตือนใจให้ฉุกลึกลึกก่อนที่จะทำอะไร โดยมีการนำธรรมชาติมาเปรียบเทียบเป็นตัวอย่างให้ข้อคิดเตือนใจแก่มนุษย์ เช่น

เอาปลาหมอบเป็นครูดูปลาหมอ	บนบกหนออกสู่สำหรัเสือกกระเดือกกระดิก
---------------------------	--------------------------------------

(อิศรญาณภาษิต, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 3: 104)

จากบทประพันธ์นี้เห็นได้ว่า แม้ปลาหมอบจะถูกปล่อยไว้บนบก ก็ยังดิ้นรนเพื่อจะเอาชีวิตรอด มนุษย์จึงไม่ควรพ่ายแพ้แก่อุปสรรคต่างๆ ต้องดิ้นรนขวนขวายต่อสู้ชีวิต การเปรียบธรรมชาติกับการสอนหรือให้ข้อคิดในสังคม จะทำให้ผู้เรียนนั้นเห็นภาพได้อย่างชัดเจนสามารถเกิดจินตนาการคล้อยตามได้

ธรรมชาติในวรรณคดีสุภาษิตคำสอนที่ปรากฏในวรรณคดีวิจักษ์ เป็นคำสอนที่ กวียกบริบทของธรรมชาติมาเปรียบกับการให้ข้อคิดหรือคำสอนในสังคมเพื่อกล่าวเตือนสติ มนุษย์ เช่น ธรรมชาติกับการปฏิบัติตน การแสวงหาความรู้ การต่อสู้เพื่อให้ชีวิตอยู่รอด ธรรมชาติกับความไม่ประมาท เป็นต้น คำสอนเหล่านี้เป็นหลักการประพฤติตนให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

3. มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในหลักธรรมคำสอนทางศาสนา ผ่านวรรณคดี พระพุทธศาสนา

วรรณคดีพุทธศาสนามุ่งแสดงหลักธรรมในพุทธศาสนา หรืออิงหลักธรรมของ พุทธศาสนา เสนอเรื่องราวของบุคคลต่างๆ ในศาสนาพุทธ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พุทธสาวก พระโพธิสัตว์ในชาดก ฯลฯ รวมทั้งเรื่องราวที่ผูกขึ้นใหม่เพื่อสื่อพุทธธรรม เน้นให้เห็นถึงผล ของกรรม ผลของการทำดีและทำชั่ว นำเสนอคำสอนหลักธรรมในพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิ พระร่วง มหาเวสสันดรชาดก มงคลสูตรคำฉันท์ ฯลฯ โดยสอดแทรกผ่านองค์ประกอบต่างๆ ของวรรณคดี สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ ดังตัวอย่าง

มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี กล่าวพรรณนาถึงธรรมชาติกับความรักของพระ นางมัทรีที่มีต่อกุมารพระชาลีและพระกัณหา ระหว่างเสด็จเข้าป่าหาอาหารมีนางบอกเหตุ ถึงการให้ทานพระโอรสพระธิดาทั้งสอง พระนางก็มีความทุกข์ระทมเศร้าพระทัย กวีใช้ ธรรมชาติเปรียบเทียบเพื่อสื่อความหมายในความเศร้าโศกนั้น เช่น

“...เหตุไฉนไม้ที่มีผลเป็นพุ่มพวงก็กลายเป็นดอกดวงเดียวรดาชอนาถ เนตร แฉวโน้นก็แก้วเกิดพิกุนแกมกับกาหลง ถัดนั้นก็สายหยุดประยงค์ และยมโดย พระพายพัดก็ร่วงโรยรายดอกลมุนกอง แม้อย่างได้เก็บเอา ดอกมาร้อยรองไปฝากลูกเมื่อวันวาน ก็พ็ียนผิดพิศดารเป็นพวงผล ผิด วิกลแต่ก่อนมา สุพพา มุยหนุตี เม ทิสา ทั้งแปดทิศก็มีดมิดม้วนทุกหน แห่ง ทั้งขอบฟ้าก็ดาษแดงเป็นสายเลือดไม่เว้นวายหายเหือด เป็นกลาง ร้ายไปรอบข้าง...”

(มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 5: 25)

เนื้อหาในบทร่ายดังกล่าว พรรณนาถึงธรรมชาติกับความทุกข์โศกของพระนาง มัทรี ในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดเรื่องร้ายกับพระนาง ธรรมชาติที่เคยปกติก็มีส่วนแจ้งเหตุร้าย ด้วยการแปรเปลี่ยนสภาพไป เช่น ดอกไม้ที่เคยสดใสกลับกลายเป็นเหี่ยวเฉาร่วงโรย ท้องฟ้า เปลี่ยนสีจากสดใสกลายเป็นมืดมัว เป็นต้น ทำให้พระนางทราบได้ว่ากำลังเกิดเหตุร้ายแก่ ตน จะเห็นว่าธรรมชาติและมนุษย์ต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้การบรรยายถึงการเกิดของมนุษย์ซึ่งเป็นธรรมชาติที่พิสดารละเอียดที่สุด ดังไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสภูมิ กล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไปของธรรมชาติและ การเกิดของสรรพสิ่งต่างๆ ในจักรวาล เช่น ธรรมชาติการเกิดของมนุษย์

“...เบื้องหลังกุมารนั้นต่อหลังท้องแม่ แลนั่งยองอยู่ในท้องแม่แลกำ 15 มือ ทั้งสองคู่คอดหัวเข้าทั้งสอง เอาหัวไว้เหนือหัวเขาเมื่อนั่งอยู่นั้น ดั่งนั้น เลือดแลน้ำเหลือง ย้อยลงเต็มตนยะหยุดทุกเมื่อแล ดุจตั้งลิงเมื่อฝนตก แลนั่งกำ 15 มือเขาเจ้าอยู่ในโพรงไม้ นั้นแล...”

(ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสภูมิ, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 6: 139)

กวีกล่าวถึงการเกิดของมนุษย์โดยการอธิบายลักษณะของชีวิตอย่างละเอียดและยังเปรียบตัวทารกก่อนคลอดกับธรรมชาติของลิง ดังตัวอย่างที่ยกมาว่า “นั่งยองอยู่ในท้องแม่แลกำมือ...ดุจตั้งลิงเมื่อฝนตก แลนั่งกำ 15 มือเขาเจ้าอยู่ในโพรงไม้ นั้นแล”

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณคดีวิจักษ์ มีการพรรณนาถึงธรรมชาติในบริบทที่สัมพันธ์กับหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจในการดำรงชีวิตของมนุษย์ สอดแทรกหลักธรรมซึ่งให้ข้อคิดทางพุทธศาสนาเรื่องของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย การบำเพ็ญทานบารมี ผลแห่งกรรม เพื่อชีวิตที่มีความสุขในอนาคต

4. มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในวิถีชีวิตวัฒนธรรม ผ่านวรรณคดีประเพณี พิธีกรรม

วรรณคดีประเพณีพิธีกรรม เป็นวรรณคดีที่มีวัตถุประสงค์แต่งขึ้นมาเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม สืบทอดขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรมของคนไทย อันเป็นแบบแผนที่บรรพบุรุษได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาในระยะเวลายาวนาน เป็นสิ่งที่มนุษย์ถือว่าเป็นสื่อกลางของกลุ่มคนที่นำความพึงพอใจมาสู่สังคมของตน เช่น นิทานพื้นบ้าน ทุกข์ของชาวนาในบทกวี กลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า กาพย์เห่เรือ เป็นต้น การกล่าวถึงธรรมชาติในวรรณคดีประเภทนี้แสดงให้เห็นวิถีชีวิตของมนุษย์ที่อาศัยธรรมชาติในการสร้างถิ่นฐาน ใช้ทำมาหากิน เลี้ยงสัตว์ มีกิจกรรมที่ปฏิบัติร่วมกัน และมีการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ในวรรณคดีมีการเล่าผูกเรื่องราวของธรรมชาติในวิถีวัฒนธรรมของมนุษย์ ดังตัวอย่าง

“..นิทานเรื่องพญาคันคาก (คางคก) กล่าวถึงการที่โลกมนุษย์แห้งแล้ง เพราะแถนไม่ยอมให้ฝนตก พญาคันคากได้นำ 15 กองทัพสัตว์ต่างๆ เช่น มด ปลวก เขียด อึ่งอ่าง จักจั่น ฯลฯ เดินทางขึ้นไปบนฟ้า เพื่อไปรบกับพญาแถน พญาคันคากมีชัยชนะเหนือพญาแถน พญาแถนจึงต้องยอม

ให้ฝนแก่มนุษย์ นิทานเรื่องนี้สัมพันธ์กับประเพณีจุดบั้งไฟขอฝนของ
ชาวอีสาน ซึ่งเชื่อว่าการจุดบั้งไฟบูชาพญาแถนจะช่วยให้ฝนตก...”

(นิทานพื้นบ้าน, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 1: 144)

วรรณกรรมข้างต้นสะท้อนให้เห็นสภาพของธรรมชาติกับวัฒนธรรมประเพณี
ของ ชาวอีสานในการจุดบั้งไฟขอฝนจากพญาแถน นอกจากนี้ยังอธิบายเกี่ยวกับ
ปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือที่มาของสถานที่และสิ่งต่างๆ ในท้องถิ่น เช่น เรื่องเมฆลากับ
รามสูร อธิบายการเกิดฟ้าแลบฟ้าร้อง ฯลฯ นิทานเหล่านี้ทำให้มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ
เกิดความเข้าใจและผูกพันกับความเป็นท้องถิ่นในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การขอ
ฝนเป็นปัจจัยหลักของชาวไร่ชาวนา ข้าวเป็นพืชพันธุ์ธรรมชาติที่มนุษย์นำมาบริโภค ถือเป็น
ผลผลิตจากธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงคนทั้งชาติ ก่อให้เกิดความสำนึกที่ดีต่อข้าวและชาวนาผู้
ปลูกข้าวผ่านบทกวีที่ว่า

ข้าวนั้นะมีรส	ให้ชื่นชิมทุกชั้นชน
เบื่องหลังสิทุข์ทน	และชมชื่นจนเขียวควา
จากแรงมาเป็นรวง	ระยะทางนั้นเหยียดยาว
จากกรวงเป็นเม็ดพราว	ล้วนทุข์ยากกล้าเค็ญเข็ญ

(ทุกข์ของชาวนาในบทกวี, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 4: 147)

กวีกล่าวถึงชีวิตความทุกข์ยากของชาวนา แม้ผ่านเวลามาเนิ่นนานสภาพบ้าน
เมืองเปลี่ยนไป มนุษย์ยังอาศัยพืชพันธุ์ข้าวจากธรรมชาติมาผลิตเป็นอาหารหลักสำคัญใน
ชีวิต กวีแฝงแนวคิดจากกระบวนการผลิตข้าวไว้ให้มนุษย์ได้ตระหนักถึงบุญคุณของชาวนา
และพระแม่โพสพต้นกำเนิดข้าวจากธรรมชาตินั่นเอง

กลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า เป็นวรรณคดีสากลที่ได้รับการถ่ายทอดผ่าน
ฉันทลักษณ์และขนบทางวรรณศิลป์ของร้อยกรองไทย กล่าวถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ยามค่ำใน
ธรรมชาติท้องทุ่ง ชาวนากลับถิ่นที่พักของตน ความมืดปกคลุมไปทั่วบริเวณ กวีบรรยายถึง
ความรู้สึกเปล่าเปลี่ยวอยู่เพียงลำพังท่ามกลางธรรมชาติ ชีวิตของสัตว์ป่าที่พบเห็นในยาม
ค่ำคืนออกหากิน ดังตัวอย่าง

นกเอี้ยงนกละก	จับจ้องร้องแจ็กเพียงแถกขวัญ
อยู่บนยอดหระซังบังแสงจันทร์	มีเถาว์วัลย์รุงรังถึงหลังคา
เหมือนมันฟ้องดวงจันทร์ให้ฝันดู	คนมาสู่ช่องพักมันรักษา
ถือเป็นที่รโหฐานมนานมา	ให้เสื่อผาสุกสันต์ของมันเอย

(กลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 2: 126)

การพรรณนาถึงฉากธรรมชาติยามค่ำคืนของนกแสกที่อาศัยอยู่บนหอระฆัง มีเถาวัลย์พันรุงรังมาถึงหลังคาและบดบังแสงจันทร์ เสียงร้องของมันเหมือนจะฟ้องดวงจันทร์ว่าให้หันมาดูคนบุกรุกที่อยู่อาศัยของมัน เป็นนัยหนึ่งแฝงความหมายถึงมนุษย์ที่เข้าไปบุกรุกธรรมชาติทำให้นักไม่มีความสุข

ธรรมชาติในวรรณคดีประเพณีพิธีกรรม กล่าวถึงสภาพสังคมแบบแผนของการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ที่มีการปฏิบัติสืบสานผ่านวิถีชีวิตวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นของมนุษย์ โดยอาศัยธรรมชาติเป็นส่วนประกอบของการดำเนินเรื่อง เพื่อให้เห็นบรรยากาศเสมือนจริงจากวรรณคดีที่ปรากฏ ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติทั้งในทางบวกและในทางลบ เช่น ธรรมชาติเป็นที่สิ่งสำคัญในการดำรงชีวิต มนุษย์บุกรุกธรรมชาติเพื่อแสวงหาความสุข เป็นต้น

5. มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง ผ่านวรรณคดีประวัติศาสตร์

เนื้อหาทางประวัติศาสตร์บันทึกและรายงานเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง มีการสู้รบและยกย่องชมเชยความกล้าหาญของวีรชน ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชาติและเลื่อมใสศรัทธาในตัววีรชน เช่น สามก๊ก แปลงจากพงศาวดารจีน ลิลิตตะเลงพ่าย สดุดีวีรกรรมสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในสงครามยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา สามก๊ก ตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉ ฯลฯ

ลิลิตตะเลงพ่าย มีบทพรรณนากล่าวถึงธรรมชาติขณะการเดินทางไปทำศึกสงคราม ระหว่างการยกทัพของพระมหาอุปราชามาที่กรุงศรีอยุธยา กวีได้กล่าวถึงธรรมชาติที่พระมหาอุปราชาได้พบเห็นเชื่อมโยงกับอารมณ์ความรู้สึกของพระองค์ โดยการนำชื่อดอกไม้หรือต้นไม้มาสื่อความหมายในความรัก ความอาลัยต่อนางที่จากมาได้ยากคมคาย เนื้อหาส่วนนี้ช่วยเพิ่มความมีชีวิตชีวาให้แก่เนื้อหาทางประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

สลัดไดโตสลัดน้อย	แหงนอน ไพรฤ
เพราะเพื่อมาราญอรอน	เศิกโลร์
สละสละสมร	เสมอชื่อ ไม่นา
นิกระกำน้ามไม้	แมนแมนทรวงเรียม

(ลิลิตตะเลงพ่าย, วรรณคดีวิจักขณ์ ม. 5: 52-53)

จากตัวอย่างกวีกล่าวถึงเหตุการณ์การเดินทางของพระมหาอุปราชาที่จากเมืองหงสาวดีมาเพื่อทำศึกสงครามที่อยุธยา ระหว่างนั้นได้อาศัยธรรมชาติสร้างอารมณ์ความรู้สึกให้กับตัวละครในการจากบ้านเมืองและคนรักมา เมื่อชมธรรมชาติที่พบเห็นระหว่างทางก็ค่อยเบิกบานใจขึ้นมาบ้าง ซึ่งบันทึกทางประวัติศาสตร์ไม่ได้กล่าวไว้ เนื้อหาในวรรณคดี

ที่กล่าวถึงธรรมชาติจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เห็นความละเอียดอ่อนในอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลที่ปรากฏในบันทึกทางประวัติศาสตร์ได้

การสู้รบทำศึกสงครามในลักษณะเช่นเดียวกันนี้ ยังปรากฏอยู่ในหนังสือวรรณคดีวิจักษ์ เรื่อง ราชาริราช ตอน สมิงพระรามอาสา กล่าวถึงพระเจ้ากรุงจีนยกทัพมาล้อมกรุงอังวะ มีการเปรียบเทียบธรรมชาติกับฤกษ์ยามทางการเมืองการสงครามครั้งนี้ไว้ว่า

“ครั้นได้ศฤกษ์แล้วพระองค์ก็เสด็จทรงม้าพระที่นั่ง ยกทัพภกมายังกรุงอังวะ พระเจ้ากรุงจีนยกมาครั้งนั้น อุปมาดังฝนตกทำใหญ่ตกลงน้ำนองท่วมป่าไหลเชี่ยวมาเมื่อวันตฤกษ์นั้นหาสิ่งใดจะต้านทานมิได้”

(ราชาริราช ตอนสมิงพระรามอาสา, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 1: 108)

กวีได้เปรียบเทียบกองทัพพระเจ้ากรุงจีนกับธรรมชาติว่า เมื่อยกทัพไปรบที่กรุงรัตนปุระอังวะนั้น ไพร่พลมีขนาดใหญ่เท่าพายุฝนตกลงที่ใดก็เกิดน้ำท่วมเป็นหนองน้ำราวกับเป็นช่วงฤดูน้ำหลาก กวีแฝงแนวคิดที่ว่าแท้ที่จริงแล้วธรรมชาติก็คือผู้ควบคุมสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นบนโลก แม้ว่ามนุษย์จะมีอำนาจเพียงใดก็อาจทำลายธรรมชาติได้ เช่นเดียวกับตอนที่สมิงพระรามชนะการรบก็ได้รับบำเหน็จรางวัล สมิงพระรามได้อุปมาขึ้นว่า

“อนึ่งข้าพเจ้าเล่าก็ต่างประเทศภาษา อุปมาดังนกเค้าถึงมีกำลังอยู่ก็จริง แต่ตกเข้าอยู่ในท่ามกลางฝูงกาเมื่อกลางวัน ข้าพเจ้าจะบัญชาราชากิจฉันทิด”

(ราชาริราช ตอนสมิงพระรามอาสา, วรรณคดีวิจักษ์ ม. 1: 122)

กวีได้กล่าวเปรียบเทียบความสามารถของตัวละครกับธรรมชาติที่ว่า ความสามารถของนกเค้าเชี่ยวชาญการเฉพาากลางคืน กลางวันหลบตามต้นไม้เพื่อพักผ่อนเหมือนสมิงพระรามที่มีความสามารถแต่อยู่ต่างที่ต่างภาษา ไม่สามารถเข้าใจหรือรู้เท่าทันเหตุการณ์ในสังคมนั้นได้

ธรรมชาติสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองของมนุษย์ในวรรณคดีประวัติศาสตร์ดังกล่าวพรรณนาถึงบริบทของธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ ระหว่างการเดินทางยกทัพไปเพื่อการศึกษา การเลือกเวลาฤกษ์ยามที่สัมพันธ์กับธรรมชาติในการเดินทาง การเดินทางที่ต้องอาศัยธรรมชาติต้นไม้ป่าเขาเพื่อพักแรม สถานที่ ฉาก บรรยากาศในการทำศึก แฝงแนวคิดที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติไว้อย่างแยบยล

6. มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในการแสดงอารมณ์ความรู้สึก ผ่านวรรณคดีเพื่อความบันเทิง

วรรณคดีเพื่อความบันเทิง เป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นเพื่อแสดงมหรสพประเภทต่างๆ

เช่น รามเกียรติ์ สำหรับแสดงโขน ละครใน และเป็นบทพากย์หนึ่งใหญ่ อีเหนา สำหรับแสดง ละครใน สังข์ทอง ไชยเชษฐ์ สำหรับแสดงละครนอก พระอภัยมณี สำหรับแสดงหุ่นกระบอก มัทนะพาธา คำฉันทน์ สำหรับแสดงละครพูด เป็นต้น

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในการแสดงอารมณ์ความสุขความทุกข์ ผ่านวรรณคดีเพื่อความบันเทิง ซึ่งความรู้สึกละเอียดและอารมณ์ของมนุษย์มีความเชื่อมโยงกับ ธรรมชาติแวดล้อมที่มีผลทำให้มนุษย์รื่นเริงบันเทิงใจ สุข ผ่อนคลายความทุกข์ หรือเกิด ความทุกข์ เหนงา เศร้าโศกได้เช่นกัน เช่น ในเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนาง ผีเสื้อสมุทรไปกับนางเงือก ในระหว่างทางก็ได้พลัดเปลี่ยนไปกับธรรมชาติในทะเล ผ่อนคลาย ความหวาดกลัวว่านางผีเสื้อสมุทรจะตามมาได้บ้าง ดังตัวอย่าง

พระโณมยงองค์อภัยมณีนาถ   เพลินประพาสพิศดูหม่มจฉา
เหล่าฉลามล้วนฉลามตามกันมา   ค่อยเคลื่อนคลาศคล้ายคล้ายในสายชล
ฉนากอยู่คู่ฉนากไม่จากคู่   ขึ้นฟองฟู่ฟองฟองละอองฝน
ฝูงพิมพาพาฝูงเข้าแฝงวน   บ้างผุดพ่นพองน้ำบ้างดำจร .....

จะเหลียวดูสุริย์แสงเข้าแฝงเมฆ   ใหวีเวกหวาดองค์พระทรงโณม
ฟังสำเนียงเสียงคลื่นดังครื้นโครม   ยิ่งทุกข์โถมน้ำสในฤทัยทวี

(นิทานคำกลอนพระอภัยมณี ตอนหนีนางผีเสื้อสมุทร, วรรณคดีวิจักขณ์ ม. 3: 62)

จากบทกลอนจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์มนุษย์คือ พระอภัยมณี กับ ธรรมชาติของฝูงปลาที่ช่วยผ่อนคลายความหวาดกลัวในระหว่างการเดินทางหนีนางผีเสื้อ สมุทร และเมื่อเมฆบังแสงอาทิตย์ในเวลาพลบค่ำก็ทำให้เกิดความหวาดกลัวขึ้นมาอีก ธรรมชาติจึงมีส่วนในอารมณ์ความรู้สึกทุกข์สุขของมนุษย์ที่อยู่ในบริบทธรรมชาติ เช่นเดียวกับอีเหนาเมื่อนางจินตหราเพื่อยกทัพไปเมืองกุเรปัน เมื่อเดินทางผ่านธรรมชาติป่าเขาก็เกิดความทุกข์คิดถึงนางอันเป็นที่รัก

.....เค้าโหมงจับโหมงอยู่เอกา   เหมือนพื้จับโหมงมาเมื่อไกลนาง
คับแคจับแคสันโดษเดี่ยว   เหมือนเปลาเปลี่ยวคับใจในไพรกว้าง
ขมิวทคนกไม้ไปตามทาง   คะนึ่งนางพลางรีบโยธี

(บทละครเรื่องอีเหนา ตอนศึกกะหมิงกุหนิง, วรรณคดีวิจักขณ์ ม. 4: 53)

การแสดงอารมณ์ของมนุษย์ในบริบทของธรรมชาติในวรรณคดีดังกล่าว แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์เชื่อมโยงกับธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ธรรมชาติสามารถทำให้ ชีวิตมนุษย์เกิดอารมณ์ความสุขหรือทุกข์ได้ เมื่อมีความทุกข์ธรรมชาติก็ช่วยผ่อนคลายให้ หายทุกข์ได้ หรือธรรมชาติอาจทำให้เกิดความทุกข์และหวาดกลัวได้อีกเช่นกัน วรรณคดี เพื่อความบันเทิงนี้นอกจากเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

เป็นบทมหรสพและหนังสืออ่านเพื่อความสนุกเพลิดเพลิน ยังใช้อ่านออกเสียงเพื่อฟังความไพเราะของคำประพันธ์ได้อีกด้วย

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในฐานะฉากและบรรยากาศ ปรากฏผ่านศิลปะการประพันธ์วรรณกรรมและวรรณคดีไทยที่คัดสรรมาในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ สอดคล้องกับวัชรภรณ์ อาจหาญ (2547: 116) อธิบายว่า ธรรมชาติเป็นแรงบันดาลใจของกวี เป็นวัตถุดิบที่กวีนำมาใช้สร้างขอบทางวรรณศิลป์ชั้นสูง บทพรรณนาธรรมชาติที่ปรากฏในวรรณคดีให้ความเพลิดเพลินใจแก่ผู้อ่าน ธรรมชาติมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องมือสื่ออารมณ์ความรู้สึกอันเข้มข้นของกวี รวมถึงเป็นเครื่องตกแต่งบทประพันธ์ด้วยถ้อยคำที่ทำให้เกิดความงามทางวรรณศิลป์ได้อย่างหลากหลาย

นอกจากความงามทางด้านวรรณศิลป์แล้ว ยังแฝงแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในลักษณะต่างๆ ผ่านวรรณคดีแต่ละประเภท คือ มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในประสบการณ์การเดินทางผ่านวรรณคดีนิราศ มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในหลักการประพาดิตนผ่านวรรณคดีสุภาพิตคำสอน มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในหลักธรรมทางพุทธศาสนาผ่านวรรณคดีพระพุทธานุชา มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในวิถีชีวิตวัฒนธรรมผ่านวรรณคดีประเพณีพิธีกรรม มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครอง ผ่านวรรณคดีประวัติศาสตร์ มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติในการแสดงอารมณ์ความสุขความทุกข์ผ่านวรรณคดีเพื่อความบันเทิง

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ดังกล่าว ปรากฏความสัมพันธ์ทั้งในด้านความเป็นมิตรกับธรรมชาติและ การล่วงเกินบุกรุกธรรมชาติ สอดคล้องกับคำอธิบายของธัญญา สังขพันธานนท์ (2559) ที่กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ในฐานะเป็นปัจเจกบุคคลมีสองลักษณะ คือ สำนึกในความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติเกิดจากจินตภาพด้านดีต่อธรรมชาติ กับสำนึกในความเป็นอื่นของธรรมชาติ เกิดจากจินตภาพในด้านร้ายต่อธรรมชาติ

เรื่องราวของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ทำให้ผู้เรียนได้เกิดความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติ ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในวรรณคดีไทย เป็นการปลูกฝังเยาวชนให้เห็นคุณค่า พัฒนาความคิดให้เกิดการอนุรักษ์

ธรรมชาติ สืบสานความสัมพันธ์ที่ดำรงผ่านการศึกษาวรรณคดีวิจิตร เพื่อช่วยจรโลงชีวิต มนุษย์ให้อยู่ร่วมกันในสังคมไทยได้อย่างมีความสุข

ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษาในบทความนี้ ผู้สอนรายวิชาภาษาไทยสามารถ นำความรู้ไปขยายหรือต่อยอดการสอนหรือการทำวิจัยในชั้นเรียน เพื่อให้ได้ผลที่มีความ สอดคล้องหรือแตกต่างกันอย่างไร ซึ่งจะเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ วรรณคดีวิจิตรให้น่าสนใจยิ่งขึ้น รวมทั้งอาจเป็นภาพสะท้อนไปยังผู้ที่มีบทบาทในการคัด สรรตวัพบวรรณกรรมและวรรณคดีไทยมาบรรจุไว้ในหนังสือเรียน เพื่อใช้ในการปรับปรุง หรือเพิ่มเติมเนื้อหาของตัวบทให้มีประเด็นในการศึกษาได้มากขึ้น สำหรับประเด็นการวิจัย ครั้งต่อไปควรมีการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหนังสือเรียนรายวิชาอื่นๆ เพื่อสร้าง องค์ความรู้ในการศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่เยาวชนไทยได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช**

2551. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.

----- (2561). **หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจิตร ชั้นมัธยมศึกษา**

ปีที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สกสศ. ลาดพร้าว.

----- (2561). **หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจิตร ชั้นมัธยมศึกษา**

ปีที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สกสศ. ลาดพร้าว.

----- (2561). **หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจิตร ชั้นมัธยมศึกษา**

ปีที่ 3. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สกสศ. ลาดพร้าว.

----- (2561). **หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจิตร ชั้นมัธยมศึกษา**

ปีที่ 4. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สกสศ. ลาดพร้าว.

----- (2561). **หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจิตร ชั้นมัธยมศึกษา**

ปีที่ 5. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สกสศ. ลาดพร้าว.

----- (2561). **หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจิตร ชั้นมัธยมศึกษา**

ปีที่ 6. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: สกสศ. ลาดพร้าว.

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2560). **นิราศสุพรรณ: ความสามารถและความคิดสร้างสรรค์ของ**

สุนทรภู่ ในการแต่งโคลงสี่สุภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ธนาเพลส. (ฉบับ เป็นบรรณาการเพื่อเผยแพร่เกียรติคุณสุนทรภู่).

- ทะนงค์ จันทะมาตย์ และธัญญา สังขพันธ์. (2562). “ภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่ง
แวดล้อม และพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475-
2556”. วารสารสันติศึกษาปริทัศน์, 7(1), 123.
- ธัญญา สังขพันธ์. (2553). **วรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ: วาทกรรมธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมไทย**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- (2559). **วรรณคดีสี่เขียว กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดี
ไทย**. กรุงเทพฯ: นาค.
- (2559). **แก่นวรรณคดี ทฤษฎีร่วมสมัย**. ปทุมธานี: นาค.
- รีณัทย์ สัจพันธ์. (2549). **สุนทรียภาพแห่งชีวิต**. กรุงเทพฯ: ณ เพชร.
- วัชรภรณ์ อาจหาญ. (2547). “บทพรรณนาธรรมชาติในวรรณคดีไทย: ความจริง ความ
สมจริง และความงามทางวรรณศิลป์”. วารสารมนุษยศาสตร์, ฉบับที่ 12,
105-117.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (2531). **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนา
พานิช.
- สุจิตรา จงสถิตวัฒนา. (2541). **หวังสร้างศิลป์นฤมิต เปรศแพรว: การสืบทอดขนบกับ
การสร้างสรรคัวรรณศิลป์ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2541). **การศึกษาพรมแดนความรู้ทางประวัติศาสตร์
ด้านนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม**. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

